

Introducere

Dacă, în domeniul dialectologiei și al toponimiei ucrainene din Maramureș, au apărut, de-a lungul timpului, numeroase și diverse lucrări (volume, studii și articole), nu același lucru putem afirma despre antroponimie. Numărul extrem de redus al studiilor dedicate atât sistemului de denotație personală ucraineană (nume de familie, prenume, porecle, supranume, hipocristice etc.), cât și antroponimiei ucrainene din Maramureș, în general, a constituit factorul determinant în demararea cercetărilor în acest sens și, ulterior, în conceperea acestei lucrări.

În volumul de față, ne propunem să inventariem, cât se poate de exhaustiv, și să analizăm, mai ales din punct de vedere lingvistic, dar și social, elementele sistemului antroponimic oficial (*numele/numele de familie și numele de botez/prenumele*) din trei localități ucrainene maramureșene (Rona de Sus, Crăciunești și Lunca la Tisa), în care graiurile vorbite aparțin grupului transcarpatic al limbii ucrainene. Datele lingvistice și cele statistice se referă la anul 2003 (când am început adunarea materialului antroponimic), însă, pe lângă analiza sincronică, vom realiza o serie de incursiuni în plan diacronic.

De cele mai multe ori, în procesul etimologizării numelor de familie, sunt date atestările antroponimelor care stau la baza acestora, în special cele din zona carpatică a României și a Ucrainei, dar și din alte regiuni ale celor două țări. Totodată, indicăm, acolo unde este posibil, localitățile sau zonele în care aceste nume de familie există și astăzi. Statistica este realizată după datele Recensământului din martie 2002, deoarece este ultimul în care au fost incluse și persoanele plecate la muncă în străinătate, numele acestora făcând parte din sistemul antroponimic al celor trei localități. Am ținut să prezentăm sufixele ucrainene

nene cu ajutorul cărora s-au format numele de familie analizate, atât din cauza faptului că ele nu sunt relevate detaliat (sau chiar deloc) în lingvistica românească, cât și din necesitatea de a aduce completări, apărute ca urmare a noilor cercetări în domeniu.

Cunoscută fiind importanța studierii numelor proprii (aici, avem în vedere, de data aceasta, numele de persoană) sub raport dialectal, după cum am afirmat cu o altă ocazie¹, subliniem încă o dată faptul că antroponimele, alături de toponime, sunt, ca și apelativele, elemente constitutive ale lexicului unei limbi. În acest caz, fiecare nume de persoană (nume, prenume, supranume, poreclă etc.) este un *cuvânt* care se supune legilor foneticii, lexicologiei, morfologiei, sintacticii, posedând o istorie proprie, ținând cont de faptul că, la baza antroponimelor, îndeosebi a numelor de familie (a poreclelor și a supranumelor), stau, în majoritatea cazurilor, lexeme mai puțin cunoscute sau chiar ieșite din uz: arhaisme, regionalisme, diferite forme dialectale ale numelor de persoană, unele schimbate, de-a lungul timpului, de administrațiile străine, modificate după graiul populației dominante ori traduse. Astfel, un rol important în elucidarea numeroaselor probleme lingvistice îl are studierea numelor de persoană, fie ele nume de familie, prenume, porecle, supranume etc.

„Concordanțe între domeniul *numelor de familie* și cel al *dialectologiei* rezultă din perfecta (sau aproape perfecta) încadrare a unor grupe de nume familiale în sistemul fonologic al unui anumit dialect, subdialect sau grai”². În această situație, numele de familie prezintă trăsăturile fonetice specifice graiului vorbit de purtătorii acestora sau, mai exact spus, de creatorii respectivelor nume (vezi *infra*).

Însă, nu de fiecare dată, putem afirma același lucru și despre sistemul derivațional antroponimic al unei comunități. De

¹ Ioan Herbil, *Studii de dialectologie și toponimie ucraineană din România*, Editura Casa Cărții de Știință, Editura RCR Editorial, Cluj-Napoca – București, 2018, p. 5-6.

² Al. Cristureanu, *Concordanțe între antroponimie și dialectologie*, în SO, III, 1982, p. 41.

exemplu, prezența sau absența într-un sistem antroponimic a numelor de familie formate cu un anumit sufix poate confirma sau infirma că graiul pe care-l vorbesc, azi, purtătorii respectivelor nume aparține sau nu unui dialect (sau unui grup de graiuri). În același timp, e posibil să indice și contactul lingvistic cu vorbitorii altor idiomuri. Este cazul formantului *-uk/-juk* (prezentat cu altă ocazie³) care are cea mai mare productivitate în cadrul numelor de familie din localitățile cercetate. Fiind specific graiurilor huțule, unde are cea mai ridicată frecvență (comparativ cu cele transcarpatice, în care primează sufixul *-ak/-jak*), iar, în prezent, nefiind un sufix productiv nici în cadrul sistemului popular de denotație personală și nici în cel derivațional (în cazul derivării apelativelor), proprii graiurilor din localitățile cercetate, poate fi pus la îndoială faptul că locuitorii de aici vorbesc graiuri de tip transcarpatic. Însă, totodată, poate fi un indiciu că, de-a lungul timpului, a avut loc o deplasare de populație care vorbea un grai huțul. Dacă ținem cont de faptul că, la Sighetu Marmăției, este atestat, în anul 1404, un antroponim format cu *-uk* (*Ivančoukь Dragomirь*⁴), prezența unei populații huțule (sau protohuțule, prin strămoșii acestora, tiverții și ulicii) în zonă (pe teritoriul celor trei localități, și nu numai) poate fi presupusă atât înainte de venirea vorbitorilor graiului transcarpatic, cât și după așezarea în regiune a acestora. În plus, existența sufixului *-uk/-juk* în nume de familie care au la bază apelative sau nume de persoană de origine românească ori maghiară atestă că cei care au creat aceste nume aveau în sistemul lor derivațional respectivul formant (*-uk/-juk*). La cealaltă extremă,

³ Ioan Herbil, *Nume de familie formate cu sufixele -uk/-juk/-čuk și -ak/-jak/-čak în antroponimia din Maramureș*, în „Cultura ucraineană contemporană între canonul tradițional și noile paradigme de afirmare (Lucrările simpozionului internațional, Cluj-Napoca, 18-19 octombrie, 2007)” (coord. Judit Bartalis-Bán și Mykhailo Kondor), Editura Echinox, Cluj-Napoca, 2010, p. 65-68 și p. 71.

⁴ V. V. Nimčuk, *Ukrajins'ki prizvysšča z sufiksamy -uk (-'uk), -čuk ta etimolohično sporidneni utvorenn'a*, în „Ukrajins'ka dialektolohija i onomastyka”, „Naukova dumka”, Kiev, 1964, p. 197 și SSUM I, p. 419.

se află formații *-ak/-jak* și *-ek/-ik*, care, deși sunt specifici graiurilor transcarpatice, frecvența lor în cadrul sistemului numelor de familie este scăzută. Însă datele privind productivitatea lor ridicată (mai ales în cazul sufixului *-ek/-ik/-yk/-ɨk*⁵) în structura sistemului popular de denotație personală (în formarea poreclelor și a supranumelor) și al celui derivațional, coroborate cu existența în cele trei graiuri a trăsăturilor dialectale transcarpatice, ne duc la concluzia că populația huțulă (existentă sau doar presupusă) a fost asimilată de cea transcarpatică⁶.

În rezolvarea problemelor mai sus-enunțate (chiar și în cazul unei simple explicații), un rol hotărâtor îl are dialectologul, deși „aria numelor de felul acesta, ca și a altor fenomene lingvistice dialectale, nu poate fi nicidecum strict circumscrisă între isoglozele și ele atât de labile ale subdialectelor”⁷. Drept urmare, nu trebuie să ne surprindă faptul că, între vorbitorii unui grai, se întâlnesc nume de familie formate cu sufixe specifice altora, deoarece un sufix oarecare poate să depășească o arie dialectală, extinzându-se și ajungând într-o anumită zonă, unde poate avea o frecvență mai redusă sau mai mare. Din cauza deplasărilor seculare ale populației spre periferia unui grai (în cazul de față, a celui huțul, situat în vecinătatea celui transcarpatic) și

⁵ Graiului din Rona de Sus îi este propriu, atât în poziție accentuată, cât și în cea neaccentuată, sunetul [ɨ] (o vocală din seria medială cu poziția limbii înaltă), fiind o continuare a lui [ɨ] etimologic, dar și un reflex al vechiului [i]. Acesta apare în locul lui [y] (o vocală anterioară-medială, cu poziția limbii înaltă-mijlocie), caracteristic celorlalte graiuri ale limbii ucrainene. Astfel, sistemul vocalic al graiului transcarpatic din Rona de Sus conține [i, e, a, o, u, ɨ], în timp ce vocalismului celorlalte două graiuri, transcarpatice și ele, din Crăciunești și Lunca la Tisa, le este propriu sistemul [i, y, e, a, o, u] (pentru detalii, vezi Ioan Herbil, *Studii de dialectologie și toponimie...*, p. 46-65; 145-179).

⁶ Existența unei populații huțule pe teritoriul localității Rona de Sus este susținută și etnografic, portul popular este unul huțul, mai exact specific împrejurimilor localității Kolomeia, cu ai căror locuitori ucraineni din Maramureș întrețineau, până la începutul secolului al XX-lea, diverse relații (economice, culturale etc.).

⁷ Al. Cristureanu, *op. cit.*, p. 44.

a faptului că, în momentul stabilizării juridice a numelor de familie, se produce o „înghețare” a sistemului antroponimic (când antroponimele existente în acel moment într-un idiom devin nume de familie), este posibil ca, pe teritoriul unde, azi, se vorbesc graiuri de un anumit tip, să fi rămas nume specifice altor graiuri (în cazul nostru, mulți dintre vorbitorii graiurilor transcarpatice poartă nume de familie specifice huțulilor). Doar în urma unei documentări exhaustive asupra onomasticii locale și fără a fi neglijată cea regională, pot fi rezolvate astfel de probleme.

Importantă pentru dialectologie poate fi și existența, în cadrul sistemelor antroponimice studiate, a numelor de familie derivate cu diferite sufixe, fie ele românești (-*an/-ean(u)*, -*eciu*, -*escu*, -*eș*, -*ic(ă)*, -*il(ă)*, -*iș*, -*iț(ă)*, -*oa(e)*, -*oag(ă)* etc.), fie maghiare (pos. -*i/-y*), ai căror purtători s-au stabilit în aceste ținuturi de câteva decenii. Astfel de nume de familie pot fi purtătoare ale unor trăsături dialectale specifice zonelor de origine a primilor denotați (ca, de exemplu, numele celor veniți din Muntenia, Oltenia, Moldova sau Banat).

Acolo unde folosirea unui anumit sufix (în formarea numelor de familie) nu este suficientă în stabilirea apartenenței denotatului (sau a celui care a creat numele) la un grai sau altul, iar problema originii și a etimologiei acestor nume nu-și pot găsi, întotdeauna, o rezolvare de necontestat, ajutorul în elucidarea unor astfel de probleme trebuie căutat în *lexemul* de la care s-au format, fie acesta un substantiv comun, fie o formă dialectală a vreunui nume de persoană. Astfel, devine mai relevant studiul *lexicului* care stă la baza lor. Ele sunt interesante și de un real folos pentru dialectolog, mai ales atunci când sunt cuvinte dialectale (regionalisme) sau locale, cu o arie mai mare sau mai redusă de circulație, constituind un indiciu prețios în ceea ce privește determinarea regiunii de proveniență și a ariei unde regionalismul respectiv a fost sau poate mai este viu. „Pentru dialectolog, atestarea și persistența unor anumite regionalisme prin intermediul antroponimiei au o anumită valoare lingvistică, cunoscut fiind faptul că, în lipsa unei alte documentații scrise,

onomastica rămâne o prețioasă arhivă asupra evoluției limbii, istoriei și mentalității unui popor”⁸.

În acest caz, în sprijinul onomastului, vin glosarele dialectale sau atlasele lingvistice (dacă ele există), din care poate afla dacă lexemul ce stă la baza numelui de familie este sau nu un regionalism; dacă acesta există sau a existat într-un grai sau altul (este cazul numelor de familie *Bobriuc, Bota, Caciureac, Cobel, Corsiuc, Cramar, Dabală, Druleac, Dutciuc, Hamor, Hașciar, Husarciuc, Recală, Tcaci, Țifrac* etc.); dacă este de altă origine decât cea a mediului lingvistic în care funcționează, azi, respectivul nume de familie (este vorba de numele de familie care au la bază elemente dialectale ucrainene, a căror origine poate (sau nu) să fie românească, maghiară, germană etc. (ca, de exemplu, *Babota, Bodnar, Bumbar, Canius, Catrineț, Covaci, Fangli, Frint, Hera, Husar, Kis, Magas, Mesaros, Oros, Ostaș, Pipaș, Rișco, Rostaș, Rus, Sarca, Șanta, Vida* etc.).

Și în plan *gramatical*, este posibil ca, prin studierea procesului formării antroponimelor (ce aveau să devină nume de familie), să poată fi surprinsă o anumită particularitate dialectală, devenind, la rândul-i, una dintre caracteristicile vreunui grai. O asemenea trăsătură, la o scară mai mare, o constituie sufixele ucrainene *-uk/-juk/-čuk; -ak/-jak/-čak; -yk/-ik/-čyk; -ynec’; -k(a); -k(o)* care, inițial, derivau diminutive (de la nume comune și proprii), iar, cu timpul, și-au schimbat funcția derivațională, devenind formați patronimici.

Din punct de vedere *fonetic*, este interesantă studierea de către dialectolog a diferitelor variante ale numelor de familie, apărute ca urmare a adaptării antroponimelor la trăsăturile unui anumit grai. De exemplu, numele de familie *Bilașcu* este o variantă fonetică a lui *Bilașco*, unde *o* trecuse la *u*, conform trăsăturilor graiului transcarpatic; în aceeași situație sunt *Cobel* și *Coubel*; *Fetico* și *Fetcow*; *Holovciúc* și *Holouciuc*, unde *o*, ca urmare a închiderii sale spre *u*, este redat grafic prin *ou*; în ceea

⁸ Al. Cristureanu, *op. cit.*, p. 47.

ce privește numele de familie *Pitulec*, se poate observa pronunția huțulă a formantului *-jak* (cf. forma grafică *Pituleac*).

În cazul numelor de familie, de un real folos este studierea variantelor grafice ale acestora, în urma căreia se pot observa care dintre ele au fost „atinse de administrația ungară” și de cea, am zice noi, maghiaro-română (de exemplu, numele de familie *Ardelean* apare, în actele oficiale, cu variantele grafice *Ardelan*, *Ardelian*, *Ardyelan*, *Argyelan*; *Bodnariuc* – *Bodnariuk*, *Bodnaruc*, *Bodnaruk*; *Boiciuc* – *Boicsuk*, *Boiczuk*, *Bojcsuk*, *Boiciuk*; *Grijac* – *Grizsak*, *Grijjac*, *Gridjac*, *Gridjak*, *Gridzsak*, *Gridjeak*; *Malearciuc* – *Maliarciuc*, *Malyarciuc*, *Malyarcsuc*, *Malyarcsuk*; *Mesaroș* – *Meisaroș*, *Meșaros*, *Mesaros*, *Meșaroș*, *Meszaros*; *Novoselenski* – *Novoszelenski*, *Novoszelenschi*, *Novoszelenski*, *Novoszlenschi*; *Romaniuc* – *Romaniuk*, *Romanuk*, *Romanyuc*, *Romanyuk*; *Țifrac* – *Czifrac*, *Czifrak*, *Cifrac*, *Tifrac* etc. (Pentru mai multe detalii, vezi subcap. *Despre etimologizarea numelor de familie*.)

Totodată, prin cercetarea numelor de familie (dar mai ales a poreclelor), se pot observa suprapunerea ariilor antroponimice și a celor dialectale. Astfel, în completarea a ceea ce a constituit cândva procesul apariției numelor de familie, vin, în majoritatea cazurilor, mijloacele formării actualelor *porecle și supranume* atât în ceea ce privește folosirea sufixelor și a lexicului, cât și din punct de vedere fonetic și gramatical. Prin studierea poreclelor și a supranumelor în perspectivă diatopică, antroponimia și dialectologia, ca ramuri ale lingvisticii, „dau noi dimensiuni cercetărilor de limbă, relevând concomitent o serie de implicații sociolingvistice”⁹.

Descoperirea și prezentarea tuturor acestor trăsături ale antroponimelor reprezintă, pentru istoria limbii, un material necesar în cadrul procesului reconstrucției acesteia nu doar sub raport lexical, ci și sub cel morfosintactic, ținând cont că ele pot conține diverse caracteristici dialectale.

⁹ Al. Cristureanu, *Raportul dintre dialectologie și antroponimie reflectat în domeniul poreclelor*, în *AnL-A*, XXX, 1985, p. 333.

* * *

Se cuvine să facem unele clarificări legate de principiile și de metodele folosite în adunarea, în analiza și în redactarea materialului onomastic. Metoda utilizată în culegerea acestuia a fost (mai ales în cazul identificării originii purtătorilor diverselor nume de familie și în ceea ce privește acordarea numelor de botez) cea a *anchetei directe* făcută cu *mai mulți informatori*. Totodată, am folosit și ancheta *indirectă*, mai exact în realizarea statisticii numerelor de familie și a prenumelor pe care le-am adunat din registrele de stare civilă (mai cu seamă, din cele ale nou-născuților), din listele persoanelor cu drept de vot, eliberate de Evidența Populației (cu mențiunea că, în acestea, se regăsesc doar numele persoanelor care împliniseră vârsta de 18 ani și, în afară de asta, mai apar numele celor decedați sau plecați din localitate)¹⁰ și din registrele matricole.

Am interogat cel puțin câte 10 informatori din fiecare localitate și am consultat numeroase documente atât din arhivele primăriilor satelor respective, cât și cele din Sighetu Marmației.

Notarea și fișarea materialului au la bază transcrierea fonetică pentru limba ucraineană, utilizată de cei mai mulți dialectologi și onomaști ucrainiști din România.

În cadrul etimologiei numerelor de familie, faptele lingvistice sunt prezentate alfabetic (apar formele oficiale, cu indicarea obligatorie a accentului, iar, acolo unde e cazul, este dată și pronunția locală a acestuia, și ea în transcriere fonetică). Atunci când numele de familie are mai multe variante grafice oficiale, cuvântul-titlu a fost selectat în funcție de frecvența formelor respective și de apropierea de cea literară (în majoritatea cazurilor) ucraineană.

Mai ales în cadrul capitolului dedicat etimologiei numerelor de familie, am folosit o serie de sigle și abrevieri bibliografice, care sunt prezentate detaliat la finalul lucrării. Notele de subsol apar în forma clasică. Acolo unde va fi cazul, alte lămuriri le vom face pe parcursul lucrării.

¹⁰ Am ținut să facem această precizare, deoarece au apărut studii și volume, în care este prezentată statistica (ocurențele) numerelor de familie pe baza listelor (cu persoanele cu drept de vot) realizate de Biroul Evidența Populației, acestea fiind incomplete și cu numeroase inadvertențe.